Quick Scan Agrobiodiversiteit in en buiten Nederland

Activiteiten op het gebied van agrobiodiversiteit met financiering of participatie van de Nederlandse overheid per 1 januari 2004 alsmede mogelijke prioriteiten voor de verdere uitvoering van het Beleidsprogramma Biodiversiteit Internationaal

Gerard van Dijk
Cathrien de Pater

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

Expertisecentrum LNV, juli 2004

© 2004 Expertisecentrum LNV, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Rapport EC-LNV nr. 2004/304
Ede, 2004

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Deze uitgave kan schriftelijk of per e-mail worden besteld bij het Expertisecentrum LNV onder vermelding van code 2004/304 en het aantal exemplaren.

Oplage	100 exemplaren
Samenstelling	Gerard van Dijk, Cathrien de Pater
Advies	Maartje Peters (DGIS), Kees van Dijk (EC- LNV), Maaike Wijngaard (EC-LNV) , en Hans Kampf (EC-LNV)
Druk	Ministerie van LNV, directie IFA/Bedrijfsuitgeverij
Productie	Expertisecentrum LNV Bedrijfsvoering/Vormgeving en Presentatie Bezoekadres : Horapark, Bennekomseweg 41 Postadres : Postbus 482, 6710 BL Ede Telefoon : 0318 822500 Fax : 0318 822550 E-mail : Balie@minlnv.nl

Voorwoord

Agrobiodiversiteit is een relatief nieuw begrip. In zijn huidige betekenis is het ontwikkeld in het kader van de Conventie inzake Biologische Diversiteit (CBD, of kortweg Biodversiteitsverdrag). Agrobiodiversiteit omvat alle vormen van biodiversiteit die gerelateerd zijn aan de landbouw: de genetische variatie binnen cultuurgewassen en landbouwhuisdieren, de productieondersteunende biodiversiteit (bodemleven, bestuivers enz.) en ten derde de biodiversiteit zoals die in alle andere ecosystemen aandacht krijgt: de wilde flora en fauna van landbouwgebieden.

Hoewel de CBD nog maar ruim 10 jaar bestaat en de huidige definitie van agrobiodiversiteit pas dateert van het jaar 2000 (CBD-werkprogramma Agrobiodiversiteit, besluit V/5), zijn veel in Nederland en daarbuiten ontplooide activiteiten op dat gebied al eerder begonnen. In het CBD-werkprogramma zijn ze echter bijeengebracht in een samenhangend kader, waar een verdere stimulans van uitgaat.

De nota *Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur* (2000), het *Vierde Nationaal Milieubeleidsplan* (NMP4, 2001), en de nota *Bronnen van ons Bestaan* (2002) geven aan dat het Kabinet de hoofddoelstelling van het beleid voor genetische bronnen baseert op het Biodiversiteitsverdrag. Daarnaast vormt het bovengenoemde CBD-werkprogramma het kader voor het hoofdstuk Landbouwgebieden van het Beleidsprogramma Biodiversiteit Internationaal (BBI, 2002-2006), waarin met name agrobiodiversiteit in de volle breedte aan de orde komt.

Het doel van het voorliggende rapport is om een indruk te geven van Nederlandse activiteiten tot nu toe op het gebied van agrobiodiversiteit, nationaal en internationaal. Hieraan bestond behoefte bij zowel het ministerie van Buitenlandse Zaken als het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Men wilde lacunes op internationaal vlak identificeren en aangeven waar Nederland een bijdrage zou kunnen leveren aan de invulling ervan. Naar een volledige opsomming is in het kader van dit kleine project echter niet gestreefd. Voor wat betreft activiteiten in Nederland zij verwezen naar een door VROM gefinancierde inventarisatie die onlangs is afgerond (zie 2.2.1). Voor wat betreft het buitenland is in dit document zo goed mogelijk in kaart gebracht wat er plaatsvindt. Dit dient echter als een momentopname beschouwd te worden.

In hoofdstuk 6 wordt een voorzet voor verdere activiteiten gegeven. Dit is gebaseerd op een globale analyse van doelen en acties uit het BBI waarvoor nog een extra inspanning nodig is. Ik hoop daarom dat dit rapport een bijdrage kan leveren aan de verdere uitvoering van het BBI.

Ir. H. de Wilde
Waarnemend Directeur Expertisecentrum LNV

Inhoudsopgave

1 Afbakening 7

2 Activiteiten en projecten in Nederland 9

2.1 Genetische bronnen 9
2.1.1 Opstellen van Nederlands beleid 9
2.1.2 Toepassing van EU-regelingen 9
2.1.3 Uitvoering van DLO-onderzoeksprogramma's 10

2.2 Functionele agrobiodiversiteit 10
2.2.1 Activiteiten inzake agrobiodiversiteit van LNV 10

2.3 'Begeleidende' of 'Wilde' biodiversiteit (wilde flora en fauna van landbouwgebieden) in Nederland 11

3 Nederlandse activiteiten in Europa 13

3.1 Activiteiten en projecten van Nederland in de Europese Unie 13
3.1.1 Detachering t.b.v. de ontwikkeling van de EU-Biodiversiteits-strategie 13
3.1.2 Vergroening Gemeenschappelijk Landbouwbeleid 13

3.2 Nederlandse activiteiten en projecten in het Pan-Europese kader 14

3.3 Samenwerking met Midden- en Oost-Europa (MOE) 14
3.3.1 PIN-MATRA/BBI-MATRA 14
3.3.2 KNIP 15
3.3.3 Andere fondsen 15

4 Samenwerking met OS-landen 17

4.1 Activiteiten van het ministerie van Buitenlandse Zaken/Ontwikkelingssamenwerking 17
4.1.1 HIVOS-NOVIB 17
4.1.2 Consultative Group for International Agricultural Research (CGIAR) 17
4.1.3 FAO-Netherlands Partnership Programme (FNPP) 18

5 Activiteiten op mondiaal niveau 19

5.1 De Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties (FAO) 19
5.1.1 FAO-Landbouwcomité en International Treaty on Plant Genetic Resources 19
5.1.2 Door Nederland georganiseerde FAO-conferentie in Den Bosch over duurzame landbouw 19
5.1.3 FAO/Netherlands Conference on the Multifunctional Character of Agriculture and Land (MCAL) 19

5.1.4 Global Plan of Action for the Conservation and Sustainable Use of Plant Genetic Resources en Global Strategy for the Management of Farm Genetic Diversity 20

5.2 Conventie inzake Biologische Diversiteit 20

5.3 Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO/OECD) 21

5.3.1 "Environmental benefits from agriculture" 21

5.3.2 Joint Working Party on Agriculture and Environment (JWP) 21

5.4 World Conservation Union (IUCN) 21

6 Prioriteiten voor verdere activiteiten 23

6.1 Uitgangspunten voor mogelijke internationale activiteiten 23

6.1.1 Overzicht van BBI-activiteiten 23

6.1.2 Toelichting op de BBI-activiteiten van 6.1.1 27

7 Belangrijke informatiebronnen over agrobiodiversiteit 31

1 Afbakening

De inhoud van het begrip 'agrobiodiversiteit' wordt gerelateerd aan de bijlage van het verbrede Werkprogramma voor Agrobiodiversiteit van de Conventie inzake Biologische Diversiteit (CBD, besluit V/5, Nairobi, 2000). Om praktische redenen werken wij hier met de driedeling zoals gehanteerd in het (Nederlandse) Beleidsprogramma Biodiversiteit Internationaal (BBI, 2002). Deze komt overeen met de driedeling in het Actieplan voor Biodiversiteit in de Landbouw (2001) van de Europese Gemeenschap, nl.:

a) *Rassen en soorten van gedomesticeerde planten en dieren.* We kunnen dit ook aanduiden als genetische hulpbronnen van cultuurgewassen en landbouwhuisdieren.
b) *Het bodemleven, bestuivers en ondersteunende organismen ter voorkoming van ziekten en plagen ("life support functie"*). Dit aspect wordt ook aangeduid met "functionele biodiversiteit" . Het betreft organismen die een nutsfunctie hebben voor de landbouwproductie, zoals bodemleven dat zorgt voor bodemvruchtbaarheid en bodemstructuur , bestuivers en natuurlijke vijanden van ziekten en plagen.
c) *De wilde flora en fauna van landbouwgebieden, inclusief de processen tussen de diverse soorten en de abiotische elementen*. Dit wordt ook aangeduid als "begeleidende biodiversiteit": organismen die voorkomen in het agro-ecosysteem maar die geen directe relatie hebben met de landbouwproductie. Het betreft de wilde flora en fauna van landbouwgronden en van landschapselementen zoals, slootkanten, houtwallen en andere perceelranden. Hierbij zitten veel soorten die afhankelijk zijn geworden van landbouwgebieden, daar hun natuurlijke biotoop zeldzaam is geworden.

Daarnaast onderscheidt het BBI als vierde aspect de rol van de mens in het systeem. Deze kan echter bij alle drie bovengenoemde aspecten in beschouwing worden genomen.

Wat betreft de in kaart te brengen activiteiten zijn zowel projecten in beschouwing genomen waarbij Nederland direct financieel of uitvoeringstechnisch is betrokken (in binnen- en buitenland), als activiteiten waarbij Nederland op andere wijze in deelneemt. Daarnaast wordt een kort overzicht gegeven van activiteiten of bronnen van informatie die weliswaar zonder Nederlandse betrokkenheid zijn gegenereerd, maar in dit verband toch van belang zijn. Er is hierbij niet gestreefd naar volledigheid maar naar, zoals de naam al zegt, een "quick scan".

2 Activiteiten en projecten in Nederland

In dit hoofdstuk wordt een globaal overzicht gegeven van de activiteiten die in Nederland plaatsvinden op het gebied van agrobiodiversiteit. Hier wordt vooral aandacht besteed aan activiteiten die door de overheid geïnitieerd worden. Daarnaast zijn er nog vele activiteiten die de overheid subsidieert, maar waar het initiatief in het veld ligt. Voor deze laatste categorie activiteiten wordt verwezen naar de inventarisatie die in december 2003 gereed kwam (zie 2.2).

2.1 Genetische bronnen

2.1.1 Opstellen van Nederlands beleid

In de nota *Bronnen van ons bestaan* (in maart 2002 aan de Tweede Kamer gezonden door de Staatssecretaris van LNV en de ministers van VROM en OS) zijn de uitgangspunten neergelegd voor het behoud en gebruik van genetische bronnen in Nederland. De hoofddoelstelling is ontleend aan het Biodiversiteitsverdrag: het behoud en duurzaam gebruik van genetische bronnen en een billijke verdeling van de voordelen die voortkomen uit het gebruik van genetische bronnen. De hoofddoelstelling wordt gerealiseerd via de volgende vier doelstellingen:

- Toepassen van algemene uitgangspunten en regels.
- Behoud van genetische bronnen.
- Bevorderen van mogelijkheden om er duurzaam gebruik van te maken.
- Versterken van (inter)nationale samenwerking gericht op een billijke verdeling van voordelen van het gebruik van genetische bronnen.

Het kabinet zal het beleid toetsen aan:

- de breedte van het wereldvoedselpakket;
- de genetische diversiteit in eigen land;
- de bijdragen die vanuit Nederland worden geleverd aan het delen in de voordelen van gebruik van genetische bronnen.

Het aspect genetische bronnen en eigendomsrechten ('intellectual property rights') is bovendien uitgewerkt in het BBI (mei 2002).

Een beknopt overzicht van de toestand van de genetische bronnen in Nederland aan de hand van OESO-indicatoren kwam gereed in oktober 2003. Dit vond plaats in het kader van een OESO-landenenquête naar de toestand van de biodiversiteit in de landbouw. Het overzicht is als intern document beschikbaar bij het LNV.

2.1.2 Toepassing van EU-regelingen

Op het gebied van EU-regelingen hebben we te maken met enerzijds Verordening 1467/94 inzake de bescherming, karakterisering, verzameling en het gebruik van genetische hulpbronnen in de landbouw, anderzijds met Verordening 1257/99 inzake steun voor plattelandsontwikkeling. Deze laatste bevat onder meer ondersteuningsmogelijkheden voor genetische hulpbronnen binnen landbouwmilieuprogramma's. Verordening 1257/99 wordt in Nederland geïmplementeerd via het Plattelandsontwikkelingsplan (POP). In het POP 2000-2006 is op het gebied van genetische hulpbronnen de subsidieregeling zeldzame

huisdierrassen opgenomen, maar alleen voor wat betreft betalingen voortvloeiend uit eerder aangegane verplichtingen.

Verordening 1467/94 heeft geleid tot een aantal projecten die het Centrum voor Genetische bronnen Nederland (CGN) heeft uitgevoerd. Verordening 1467 is afgelopen maar momenteel wordt gewerkt aan een opvolger van deze verordening[1].

2.1.3 Uitvoering van DLO-onderzoeksprogramma's

Op het gebied van genetische bronnen kunnen de volgende programma's worden genoemd:

- *Onderzoeksprogramma nr. 352, Agrobiodiversiteit:* kansen en betekenis van agrobiodiversiteit voor de ontwikkeling van duurzame agro-ecosystemen.
- *Onderzoeksprogramma nr. 366: Genetische bronnen:* behoud en gebruik van cultuurgewassen en landbouwhuisdieren; vooral genenbanken (ook bomen en struiken).
- *Collectie dierrassen - Dierlijke genetische bronnen (Lelystad):* bijdrage aan *State of the World Genetic Resources.*

2.2 Functionele agrobiodiversiteit

Het gaat hier om bodemleven, bestuivers, predatoren van plaagorganismen, en alle andere organismen die de productiviteit in stand helpen houden.

2.2.1 Activiteiten inzake agrobiodiversiteit van LNV[2]

- *Projectgroep Biodiversiteit op het Landbouwbedrijf (LNV (DL, DN en EC-LNV), VROM, CLM, DLV, LTO[3]):*
  Deze projectgroep heeft tot opdracht te komen tot afspraken met de landbouwsector, voor een beter behoud en een duurzamer gebruik van biodiversiteit in de landbouw. Daartoe onderneemt de projectgroep verschillende activiteiten, zoals bijvoorbeeld:
  - *Concept Visie 'Biodiversiteit in de landbouw'*
    Deze conceptvisie geeft weer hoe de huidige leden van de projectgroep in gezamenlijkheid aankijken tegen de mogelijkheden die biodiversiteit biedt ten behoeve van de landbouw en vice versa. Op grond daarvan zijn ambities voor de toekomst geformuleerd. Het document dient als input voor verdere verbreding naar andere vertegenwoordigers in de landbouwsector en keten.
  - *Werkboek 'Ondernemen met biodiversiteit'[4] en kalender 'Ondernemers met biodiversiteit'*
    Voor dit werkboek is zoveel mogelijk bestaande kennis bijeengebracht, verzameld in de praktijk en bij het (praktijk)onderzoek. Vervolgens is geselecteerd op effectiviteit. Het werkboek biedt goede aanknopingspunten om biodiversiteit dichter bij boer en stadsbewoner te brengen, vooral vanwege de praktische tips hoe de biodiversiteit kan worden bevorderd. De kalender laat boeren met ervaringskennis zelf aan het woord en is breed verspreid in de sector, ter promotie van het werkboek.
  - *Functionele biodiversiteit; Inventarisatie onderzoek en praktijkexperimenten in Nederland ten behoeve van agro-biodiversiteit[5]*
    In deze door VROM gefinancierde inventarisatie wordt een overzicht gegeven van alle onderzoek en praktijkexperimenten die in Nederland in het recente verleden en heden plaats vinden, op eigen initiatief in het veld (al dan niet met overheidsfinanciering) of op initiatief van de overheid. Hierbij ligt de focus op

[1] Commissievoorstel COM(2003)817.
[2] Met inbegrip van het EC-LNV.
[3] respectievelijk Directie Landbouw, Directie Natuur, Expertisecentrum LNV, VROM Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Centrum voor Landbouw en Milieu, DLV Adviesgroep bv, LTO Nederland.
[4] CLM-rapport 556-2003.
[5] CLM-rapport 591-2003.

functionele biodiversiteit. Waar relevant worden genetische en begeleidende biodiversiteit echter meegenomen.

- *Graadmeters – indicatoren*
  Nederland werkt mee aan internationale initiatieven. Het best ontwikkeld is momenteel de indicatorenset van de OESO. In 2001 is reeds een reeks indicatoren opgenomen in "Environmental Indicators of Agriculture, Volume III). Deze agrobiodiversiteitsindicatoren hadden betrekking op de genetische diversiteit van cultuurgewassen en landbouwhuisdieren en op wilde soorten. De set is in 2002 geactualiseerd. Ook de herziene set bevatte echter nog steeds geen indicatoren voor functionele biodiversiteit. Dat onderwerp is pas in 2003 opgepakt, en wel voor bodembiodiversiteit. Nederland heeft daaraan bijgedragen. Daarnaast levert Nederland (o.a. via RIVM) een actieve inbreng in de indicatorendiscussies bij CBD en het Europese Milieu Agentschap, maar ook hier is functionele biodiversiteit nog niet goed uitgekristalliseerd.

- *Toepassen van EU-regelingen*
  Er bestaan geen directe stimuleringsregelingen op het gebied van functionele agrobiodiversiteit; wel indirecte, nl. als onderdeel van het EU-landbouwmilieubeleid (voorheen Verordening 2078/92, nu Verordening 1257/99). In Nederland gaat het hier vooral om de Regeling Stimulering Biologische Productiemethoden (zie Plattelandsontwikkelingsplan/POP 2000-2006).

2.3 'Begeleidende' of 'Wilde' biodiversiteit (wilde flora en fauna van landbouwgebieden) in Nederland

Reeds decennialang heeft 'wilde' biodiversiteit de aandacht van LNV. Al rond het midden van de twintigste eeuw of daarvoor werden belangrijke terreinen door aankoop veiliggesteld. In de jaren zeventig leidden de vele conflictsituaties tussen de (steeds ambitieuzere) claims vanuit de natuurbescherming en de landbouw tot de Relatienota, met een doelstelling van 100.000 ha verdere aankopen (reservaatsvorming) en 100.000 ha beheersovereenkomsten. Het beheersinstrumentarium heeft zich steeds verder ontwikkeld en ressorteert momenteel onder Programma Beheer. Bijna 90.000 ha valt tegenwoordig onder een overeenkomst, maar de doelstelling is in NvM/MvN ook omhooggegaan (tot 135.000 ha) Daarnaast zijn tal van particuliere initiatieven van de grond gekomen. Zo bestaan er bijvoorbeeld meer dan 100 agrarische natuurverenigingen, en wordt nestbescherming bij weidevogels, begonnen in Friesland, nu toegepast in het hele land. Agrarisch natuurbeheer heeft steeds meer nadruk gekregen, waarbij een zekere verschuiving van eerder geplande grondaankopen naar beheer door particulieren wordt nagestreefd. De effectiviteit ervan staat momenteel ter discussie in publicaties naar aanleiding van onderzoek van de WUR[6]. Verwacht mag echter worden dat bij de periodieke bijstellingen van het beheersbeleid naar voortdurende verbetering zal worden gestreefd.

In mei 2003 is het Programma Beheer tussentijds geëvalueerd in opdracht van LNV. De verwachting is dat het huidige instrumentarium zal worden opgevolgd met een verbreed instrumentarium inzake "Groene Diensten".

De Nederlandse invoering van beheersovereenkomsten ging, met de Britse en Duitse, vooraf aan het ontwikkelen van EU-beleid op dit punt. Dit kreeg vorm in Verordening 797/85, waarbij voor het eerst Brusselse medefinanciering mogelijk werd. In 1992 werd dit verder uitgebouwd tot de Landbouwmilieuverordening 2078/92 (voor zowel natuur- als milieudoelen) en in 1999 werd dit beleidsinstrument opgenomen in de

[6] Kleijn, D., Berendse, F., Smit, R. & Gilissen, N. (2001). Agri-environment schemes do not effectively protect biodiversity in Dutch agricultural landscapes. *Nature* 413, 723-725; Kleijn, D.& Sutherland, W.J. (2003). How effective are European agri-environment schemes in conserving and promoting biodiversity? *Journal of Applied Ecology* 40, 947-969.

Kaderverordening Plattelandsontwikkeling 1257/99. Inmiddels valt ca. 30% van alle landbouwgrond in de EU-15 onder enigerlei vorm van overeenkomst. Deze zijn echter lang niet allemaal op biodiversiteit gericht. In Nederland is dat ca 4% van de 2 mln ha landbouwgrond, maar wanneer we de einddoelstelling van beheer en aankoop tezamen nemen, komen we uiteindelijk toch op ca 14% van het landbouwareaal. Overigens kan het landbouwmilieuinstrument, zoals in 2.1.2 gesignaleerd, ook worden ingezet voor genetische hulpbronnen, zoals in de vorm van oude landbouwhuisdierrassen.

3 Nederlandse activiteiten in Europa

3.1 Activiteiten en projecten van Nederland in de Europese Unie

Nederland heeft, zoals iedere lidstaat, een vaste inbreng in Raadswerkgroepen en hogere gremia van de EU[7], waar Commissievoorstellen voor nieuwe regelgeving wordt behandeld. Dit heeft bijvoorbeeld betrekking op het in het vorige hoofdstuk genoemde landbouwmilieubeleid, inmiddels opgenomen in het (bredere) plattelandsbeleid. Daarnaast heeft Nederland een aantal speciale initiatieven genomen. Deze komen hieronder aan de orde.

3.1.1 Detachering t.b.v. de ontwikkeling van de EU-Biodiversiteitsstrategie

Nederland heeft d.m.v. een detachering (vanuit het ECNC, betaald door LNV) bij de Europese Commissie actief bijgedragen aan de ontwikkeling van de Communautaire Biodiversiteitstrategie (1998). Deze leidde in 2001 weer tot actieplannen voor biodiversiteit in respectievelijk de landbouw, de visserij, de economische samenwerking en de ontwikkelingssamenwerking, alsmede het Actieplan voor Natuurlijke Hulpbronnen. Samen dekken het eerste en het laatste Actieplan de volledige bandbreedte van agrobiodiversiteit, naast andere vormen van biodiversiteit. Ook het Actieplan voor EU-Ontwikkelingssamenwerking is van belang voor agrobiodiversiteit, maar dan in het kader van de door de EU verstrekte bijstand. Nederland heeft aan de totstandkoming van al deze plannen via de reguliere kanalen bijgedragen.

3.1.2 Vergroening Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

LNV heeft voorts diverse acties ondernomen die bijdroegen tot vergroening van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), waaronder drie studies[8] en enkele conferenties (o.a. tijdens het Nederlandse EU-voorzitterschap in 1998). Tijdens de onderhandelingen over GLB-hervorming moest Nederland zich echter wel in sterke mate laten leiden door het Nederlandse ‘nettobetalersbeleid’. Dit laatste is erop gericht de balans tussen afdrachten aan en ontvangsten uit Brussel in gunstige zin te beïnvloeden.

Onlangs nam Nederland via de Landbouwraad en daaronder ressorterende comités deel aan de onderhandelingen over een tussentijdse GLB-herziening in het kader van de Mid Term Review (‘Tussenbalans’). Deze herziening omvat zowel gunstige aspecten voor biodiversiteit (bijv. een herallocatie van middelen, 'modulatie' en diverse interessante nationale keuzemogelijkheden) als zekere risico’s (verandering van grondgebruik t.g.v. ontkoppeling van steun en productie). Inmiddels wordt deze tussentijdse aanpassing als een van de grootste GLB-herzieningen beschouwd. Na 2006 wordt daarom geen ingrijpende nieuwe hervorming van de eerste pijler van het

[7] dit zijn: het Comité Spécial de Agriculture (CSA), het Comité de Représentants Permanents (Coreper), de Landbouwraad en de Milieuraad. De laatste twee worden gevormd door resp. de landbouw- en milieuministers van de EU-lidstaten.

[8] te weten: 1) Nature Conservation and New Directions in the Common Agricultural Policy; 2) Cross-Compliance in the Common Agricultural Policy, beide uitgevoerd door het Institute for European Environmental Policy (IEEP), en 3) Farming at the Margins, uitgevoerd door het IEEP & het Landbouw Economisch Instituut (LEI).

GLB verwacht. Wel wordt momenteel hard gewerkt aan de aanpassing van het beleid voor de tweede pijler, plattelandsontwikkeling. Met het oog op de toekomst van het plattelandsbeleid in de toekomstige EU-25 is medio november 2003 in Salzburg een grote EU-conferentie gehouden. Hier werd een bredere invulling aan het begrip platteland gegeven dan voorheen, en meer ruimte gecreëerd voor initiatieven van onderaf, met meer bevoegdheden voor programmapartners, meer transparantie en vereenvoudiging van de regelgeving. De uitkomsten vormen een belangrijke basis voor het werk van de Commissie aan een voorstel voor een nieuwe verordening. Deze wordt medio 2004 verwacht en de onderhandelingen zullen onder het Nederlandse voorzitterschap in de tweede helft van 2004 beginnen.

3.2 Nederlandse activiteiten en projecten in het Pan-Europese kader

Nederland heeft altijd de ontwikkeling en uitvoering gestimuleerd van de *Pan European Biological and Landscape Diversity Strategy* (PEBLDS), aangenomen tijdens de Pan-Europese milieuministersconferentie van Sofia in 1995. Het door LNV gesteunde ECNC speelde een belangrijke rol bij de totstandkoming van de PEBLDS. Na de ministersconferentie van Aarhus in 1998 is de PEBLDS steeds meer tot Europese 'arm' van de CBD geworden. In het nieuwe PEBLDS-werkplan zijn activiteiten uit het CBD-werkprogramma agrobiodiversiteit expliciet opgenomen[9].

In het kader van PEBLDS werd in 2002 een Pan-Europese conferentie over landbouw en biodiversiteit gehouden in Parijs. Deze resulteerde in een heldere verklaring en bijbehorende actiepunten. Via het PEBLDS-secretariaat (UNEP & Raad van Europa; Nederlandse detachering bij de UNEP) heeft Nederland hier actief aan bijgedragen. Een selectie van de punten van de Verklaring van Parijs is opgenomen in de Biodiversiteitsresolutie van de Pan-Europese milieuministersconferentie van Kiev (mei 2003). Ook wordt in deze resolutie de mogelijkheid genoemd van een Pan-Europese conferentie over landbouw en biodiversiteit op ministerieel niveau in 2005.
Direct verband houdend met de biodiversiteit van landbouwgebieden is de concept-'Joint Message on High Nature Value Farmland' van EEA (EMA) en UNEP, die begin 2004 voor consultatie naar de 'focal points' van de aangesloten landen is gestuurd. In dit kader heeft Nederland (voorbereid door het EC-LNV) gereageerd via het Nederlandse EMA-'focal point'.

3.3 Samenwerking met Midden- en Oost-Europa (MOE)

3.3.1 PIN-MATRA/BBI-MATRA

Vanaf het begin van de jaren negentig heeft LNV projecten gefinancierd die de bescherming van de biodiversiteit in onder meer landbouwgebieden in MOE tot doel hadden. Aanvankelijk gebeurde dat uit bescheiden LNV-middelen en uit de Oost-Europa-Faciliteit van EZ (deels door LNV beheerd). Tezamen was dit ca f 1,5 mln/jaar. Later (1997) werd het veel grootschaliger PIN-MATRA-programma (f 8 mln/jaar) hiervoor ingericht, dat tot op heden functioneert en in 2004 afloopt. De besteding van de gelden werd aangestuurd door de Actieplannen Natuurbeheer Midden- en Oost-Europa 1996-2000 en 2001-2004. De naam PIN-MATRA staat in verband met het Programma Internationaal Natuurbeheer 1996-2000 (PIN), opgevolgd door het Beleidsprogramma Biodiversiteit Internationaal 2002-2006 (BBI). Daarom wordt PIN-MATRA nu ook wel BBI-MATRA genoemd. In het BBI is vermeld dat het jaarlijks beschikbare bedrag is opgehoogd tot 5 mln € per jaar (f 11 mln). Of er een vervolg op PIN-MATRA zal komen, is nog niet bekend en zal mede afhangen van de evaluatie in 2004.

[9] http://www.strategyguide.org/docs/council/2001/STRA-CO%2010.doc

Voorzover ze in relatie tot landbouw stonden, lag het accent bij de uitgevoerde projecten op:

1) Pre-accessie-projecten in 10 landen gericht op de introductie van het EU-instrumentarium voor landbouwmilieuprogramma's ('agri-environmental programmes'; inclusief agrarisch natuurbeheer;)[10]; Behalve in voorstellen per land voor AEP's op pilot- en op nationaal niveau, resulteerde dit in een handleiding voor AEP's[11];
2) het in kaart brengen in 9 landen van voor de biodiversiteit meest waardevolle graslanden (waar genoemd instrumentarium kan worden ingezet[12];
3) het ondersteunen van de toepassing van strategische milieu-effectbeoordeling (milieutoets) en milieu-effectbeoordeling op projectniveau in 10 MOE-landen in relatie tot de EU- plattelandsontwikkelingsverordening[13]. Dit project heeft tevens geresulteerd in twee handleidingen, voor MER en strategische MER;
4) in januari 2001 is door LNV de 'High Level Conference on EU Enlargement : The Relation between Agriculture and Nature Management' georganiseerd in Wassenaar. Alle 13 kandidaat-EU-landen (inclusief Turkije, Malta en Cyprus) namen hieraan deel. Het rapport bevat het verslag van de conferentie en veel achtergrondinformatie;
5) In maart 2003 is door Bulgarije en Nederland samen de 'High Level Conference on EU Enlargement: Sustainable Agriculture in the Framework of Rural Development' georganiseerd in Sofia. Het rapport bevat een ministeriële verklaring, een verslag van de conferentie en achtergrondinformatie;

Daarnaast is op bescheiden schaal ondersteuning geboden voor onder meer biologische landbouw, wanneer dit relevant was voor biodiversiteit. Alle 10 nieuwe EU-leden werden ondersteund, maar in de New Independent States van de voormalige Sovjet-Unie (NIS) moet dit werk nog bijna helemaal van de grond komen. Hiervoor is in de NIS in het kader van PIN-MATRA tot op heden geen project gefinancierd op nationaal of bovennationaal niveau.

3.3.2 KNIP

Op meer bescheiden schaal worden ook activiteiten in landen gestimuleerd via zgn. KNIP-projecten: kleine ambassadeprojecten op het gebied van natuurbeheer. Deze zijn van toepassing op een aantal LNV-posten in ontwikkelingslanden en in Midden- en Oost-Europa. Een EC-LNV-analyse van 142 recente KNIP-projecten (2000-2002) in 18 landen in de Pan-Europese regio[14] leverde 10 projecten op die een relatie hadden tot landbouw of agrobiodiversiteit, deels direct, deels indirect via biologische landbouw of agrotoerisme.

3.3.3 Andere fondsen

Er zijn ook projecten in relatie tot natuurbeheer gefinancierd uit het *MATRA Pre-accessie Projecten Programma* (MPPA), beheerd door SENTER/EVD[15]. Dit geldt voor Natura-2000-projecten in Tsjechië, Slowakije en Roemenië en voor een project inzake het opzetten van een landbouwmilieuprogramma in Roemenië. Een breder project inzake plattelandsontwikkeling in Letland is eveneens van belang uit oogpunt van biodiversiteit.

Voorts wordt door de Dienst Landelijk Gebied (DLG) ondersteuning voor landbouwmilieuprogramma's geboden via twinningen, gefinancierd uit EU-fondsen

---

[10] Westers consortium van Avalon Foundation (coördinatie), IEEP en Veenecology; per MOE-land daarnaast een nationaal team.

[11] Developing Agri-Environment Programmes in Central and Eastern Europe- A Manual; zie www.ieep.org.uk onder 'reports'.

[12] Als eerste Polen o.l.v. het toenmalige IBN-DLO (nu opgegaan in Alterra) en het Poolse IMUZ; daarna 8 andere landen o.l.v. de KNNV. Rapportages: zie www.veenecology.nl

[13] Westers consortium o.l.v. de DLG, met ERM en Veenecology. Handleidingen: 'Guidance on Environmental Appraisal' (1999) en 'Guidance on Environmental Impact Assessment' (2000).

[14] Analyse door H. Kampf (EC-LNV-rapport, maart 2004)

[15] Senter/EVD is een agentschap van het Ministerie van Economische Zaken, verantwoordelijk voor het uitvoeren van subsidie-, krediet- en fiscale regelingen en programma's op het gebied van technologie, energie, milieu, export en internationale samenwerking. Zie www.senter.nl .

(Estland, Bulgarije). Overigens neemt de DLG ook deel in SENTER/EVD-projecten als 'nominated partner'.

Tenslotte moet melding worden gemaakt van een nieuw instrument van SENTER/EVD, gefinancierd door de ministeries van EZ en VROM, het '*Programma Capacity Building' (PCB)*. Het budget voor 2004 bedraagt ca 4 mln euro. De projectduur kan liggen tussen 1 week en 6 maanden, terwijl het projectbudget tussen 15.000 en 100.000 euro kan bedragen[16]. LNV heeft in mei 2004 een projectvoorstel bij SENTER/EVD ingediend (ontwikkeld door EC-LNV en DLG) inzake een te houden seminar voor MOE-landen met betrekking tot het beheer van verlaten landbouwgronden met hoge natuurwaarden. De nadruk ligt daarbij op het optimaal gebruik maken van de mogelijkheden van de eerste en de tweede pijler van het GLB gezamenlijk.

[16] zie ook de onder 37 genoemde website.

4 Samenwerking met OS-landen

4.1 Activiteiten van het ministerie van Buitenlandse Zaken/Ontwikkelingssamenwerking

DGIS ondersteunt een groot aantal projecten waarvan het gebruik en de bescherming van agrobiodiversiteit een onderdeel is. De PROFORIS-database van 740 bos- en milieuprojecten bevat 162 projecten waar op enigerlei wijze landbouw aan de orde komt, terwijl agrobiodiversiteit expliciet ca 40 maal voorkomt. Expliciete agroforestry-projecten vormen een minderheid, maar agroforestry komt in veel projecten voor als onderdeel van rurale of bufferzone-ontwikkeling. Het voornaamste accent ligt bij al deze projecten echter op beschermde gebieden, bossen e.d. Daarnaast vormt agrobiodiversiteit een onderdeel van nog onbekende omvang in de landbouw- en plattelandsontwikkelingsprogramma's van DGIS.
Inventarisatie en analyse van lopende plattelandsontwikkelingsprojecten met elementen van 'goede landbouwpraktijk' is een van de prioritaire acties in het BBI (blz 108) maar kon nog niet in het kader van deze 'Quick Scan' worden uitgevoerd.

De meeste landbouw- en plattelandsontwikkelingsprogramma's worden bilateraal door de ambassades ondersteund en gemonitord. Daarnaast neemt DGIS deel aan de internationale onderhandelingen op het gebied van agrobiodiversiteit, en kunnen we binnen het OS-beleid een aantal grote projecten onderscheiden. Deze worden hieronder nader toegelicht.

4.1.1 HIVOS-NOVIB

HIVOS en NOVIB beheren gezamenlijk een zgn. Fund for Sustainable Management of Biodiversity. Het fonds wordt gefinancierd door DGIS/DML en richt zich op de internationale 'civil society' en netwerken die de toegang tot en de goede verdeling van de opbrengsten van duurzaam gebruik van biodiversiteit bevorderen. Het fonds richt zich met name op agrobiodiversiteit, maar er worden eveneens enkele kleinschalige bosbouw- en visserij-initiatieven gefinancierd. De inspanningen om markt en certificering van producten en productiesystemen te verbeteren worden versterkt door uitwisseling van kennis.

4.1.2 Consultative Group for International Agricultural Research (CGIAR)

De CGIAR is opgericht om landbouwkundig onderzoek voor ontwikkelingslanden te stimuleren ter verhoging van de wereldvoedselproductie. Verderop komt de rol van DGIS in CGIAR-verband aan de orde. De missie van CGIAR is te komen tot armoedebestrijding en voedselzekerheid door middel van een duurzame voedselvoorziening, evenwichtige verdeling van voedsel en duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen. De CGIAR bestaat uit 62 leden: vertegenwoordigers van industriële en ontwikkelingslanden, stichtingen, regionale en internationale organisaties die financiële, technische en beleidsondersteuning verschaffen aan in totaal 16 internationale landbouwkundige onderzoeksinstellingen[17].

[17] hieronder vallen ook instituten op het gebied van bosbouw (het Centre for International Forestry Research (CIFOR) en agroforestry (het World Agroforestry Centre (WAC), voorheen International Centre for Research in Agroforestry (ICRAF)).

De CGIAR is opgericht in een situatie waarin de onderzoekscapaciteit in ontwikkelingslanden nog zeer zwak was en er weinig onderzoek werd gedaan naar belangrijke gewassen in deze landen. Mede als resultaat van dit onderzoek is de productie van voor ontwikkelingslanden belangrijke voedsel- en marktgewassen aanzienlijk toegenomen, met name in Azië en Latijns Amerika. Dit gebeurde door gebruik van verbeterd zaaizaad onder gecontroleerde omstandigheden voor watervoorziening, bemesting, ziekten- en plaagbeheersing (de zg. Groene Revolutie). Gedurende de jaren '90 is de aandacht voor milieu, duurzame ontwikkeling en duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen (waaronder gebruik en beheer van genetische bronnen) binnen de CGIAR-instituten toegenomen. DGIS heeft deze ontwikkeling bevorderd door:

- steun te verlenen aan de eco-regionale benadering[18];
- meer steun te verlenen aan instituten met een expliciet milieumandaat (CIFOR en WAC, zie voetnoot 16; ICARDA; ICLARM; IWMI; IPGRI[19]). Vooral het agroforestry-onderzoek van het WAC en het CIFOR raakt sterk aan het veld van agrobiodiversiteit.

4.1.3 FAO-Netherlands Partnership Programme (FNPP)

In 2001 is de Nederlandse steun aan de FAO, die tot dan toe plaatsvond een 'trust fund'-overeenkomst (1985-2000)[20] omgezet in een Partnership-programma. Dit had tot doel de stroomlijning en effectiviteit van de Nederlandse OS-uitgaven uit centrale middelen te versterken en daardoor betere kwaliteit te bewerkstelligen. Tevens werden hiermee hervormingen binnen de FAO gestimuleerd evenals de samenwerking met andere internationale organisaties. Centrale thema's hierbij waren voedselzekerheid, agrobiodiversiteit en bossen. Bovendien zou het Partnership-programma een bijdrage leveren aan de volgende aandachtspunten:

- armoedebestrijding en de rol die voedselzekerheid daarin speelt;
- sociale, economische en ecologische aspecten;
- capaciteitsopbouw in ontwikkelingslanden;
- integratie van genderaspecten in werkplannen;
- interdisciplinariteit;
- regionaal en internationaal niveau van activiteiten.

Het budget van het Partnershipprogramma is uitsluitend gebruikt ten behoeve van ontwikkelingslanden. Eind 2003 heeft DGIS een evaluatie van het FNPP gestart. Mede naar aanleiding van de uitkomsten zal worden besloten of het FNPP wordt voortgezet.

[18] een integrale plannings- en ontrwikkelingsbenadering die zgn. eco-regio's centraal stelt. Eco-regio's zijn ecologische eenheden die over staatsgrenzen heenreiken.

[19] resp. International Centre Agricultural Research in Dry Areas; International Centre for Living Aquatic Resources Management; International Water Management Institute; International Plant Genetic Resources Institute.

[20] http://www.euforic.org/iob/publ/keysheets/293e-keysheet.pdf

5 Activiteiten op mondiaal niveau

5.1 De Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties (FAO)

5.1.1 FAO-Landbouwcomité en International Treaty on Plant Genetic Resources

Nederland (LNV) neemt op reguliere basis deel aan het FAO-*Committee on Agriculture* (Landbouwcomité) en diverse technische commissies en andere instellingen van de FAO. Van bijzonder belang uit oogpunt van biodiversiteit is het *International Treaty on Plant Genetic Resources* (FAO, 2001). Nederland heeft de afgelopen jaren actief deelgenomen aan de voorbereidingen om tot dit verdrag te komen. Hieronder dienen ook twee door Nederland georganiseerde workshops over agrobiodiversiteit bij de FAO gerekend te worden. Het verdrag is in 2001 totstandgekomen en zal van kracht worden nadat 40 landen het hebben geratificeerd. De *FAO Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture* zal tot de inwerkingtreding als interim-comité voor het verdrag fungeren. Het verdrag omvat een reeks van maatregelen ter bevordering van onder meer de bescherming van de genetische verscheidenheid van gewassen op het boerenbedrijf alsook van wilde verwanten van gewassen en van wilde soorten die voor de landbouw van belang zijn.

5.1.2 Door Nederland georganiseerde FAO-conferentie in Den Bosch over duurzame landbouw

In 1991 organiseerde Nederland in samenwerking met de FAO een mondiale conferentie over duurzame landbouw in Den Bosch. Deze heeft bijgedragen aan de voorbereiding van de UNCED-conferentie in Rio, en heeft met name de bouwstenen geleverd voor hoofdstuk 14 over 'sustainable agriculture and rural development' (SARD) van Agenda 21.

5.1.3 FAO/Netherlands Conference on the Multifunctional Character of Agriculture and Land (MCAL)

De MCAL-conferentie (Maastricht, september 1999) werd bijgewoond door deelnemers uit meer dan 100 landen en 30 organisaties. 'Multifunctionaliteit' werd hier (uiteraard) anders benaderd dan in Europees verband. In de achtergronddocumenten werd echter wel aandacht aan biodiversiteit besteed. Het rapport van de voorzitter (Nederland), gebaseerd op de discussies, maakte er melding van dat het multifunctionele aspect van de landbouw al genoemd werd in hoofdstuk 14 van Agenda 21 (UNCED-92) en komt onder andere tot de conclusie dat de multifunctionaliteit van de landbouw meer nadruk dient te krijgen in beleid teneinde een balans te scheppen tussen de sociale, ecologische en economische aspecten van duurzame plattelandsontwikkeling. In directe zin wordt biodiversiteit hier niet meer genoemd. Indirect (impliciet) heeft de conclusie natuurlijk nog wel met biodiversiteit te maken.

5.1.4 Global Plan of Action for the Conservation and Sustainable Use of Plant Genetic Resources en Global Strategy for the Management of Farm Genetic Diversity

Eerstgenoemd Plan is, in tegenstelling tot het in 5.1.1 genoemde verdrag, reeds van kracht. Het blijft ook gewoon van kracht na het in werking treden van het verdrag. Het is in 1996 aangenomen door 150 landen op de conferentie van Leipzig en vervolgens onderschreven door de FAO-conferentie en de Partijen van de CBD. Het plan bevat een reeks aanbevelingen en 20 prioritaire acties op vier gebieden: *in situ* behoud en ontwikkeling, institutionele versterking en capaciteitsopbouw (institution and capacity building).

De genoemde Strategie voorziet in een technisch en operationeel kader voor de ondersteuning van landen bij maatregelen ten behoeve van dierlijke genetische hulpbronnen. De voortgang wordt bewaakt door de FAO Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture.

5.2 Conventie inzake Biologische Diversiteit

Nederland heeft onder meer bijgedragen aan de uitvoering van de CBD via:
1) de reguliere kanalen (Subsidiary Body on Scientific, Technical and Technological Advice -SBSTTA) en Conference of Parties (COP);
2) een detachering naar het CBD-secretariaat in Montréal (1999-2002, hernieuwd in 2003-2006), en
3) het gastheerschap van de COP6 en het daarop volgende voorzitterschap van het CBD-Bureau (2002-2004).

Specifiek voor wat betreft agrobiodiversiteit is onder meer het CBD-Werkprogramma voor Agrobiodiversiteit (Besluit V/5) van belang. Dit Werkprogramma is van toepassing op de volle breedte van agrobiodiversiteit, op o.m. genetische hulpbronnen, functionele biodiversiteit en wilde soorten ('begeleidende biodiversiteit'). Laatstgenoemde component is echter nog nauwelijks opgepakt, in tegenstelling tot genetische bronnen, bodembiodiversiteit en bestuivers.

Nederland heeft zich op CBD-COP7 (2004) ervoor ingezet meer aandacht te laten besteden aan wilde soorten, met name door integratie van de op COP6 aangenomen 'Global Strategy for Plant Conservation'(GSPC) in dit werkprogramma. In doelstelling 6 van de GSPC staat dat 30% van de productiegebieden (dus bos en landbouw) in 2010 beheerd zou moeten worden in overeenstemming met de vereisten voor de bescherming van de flora. In Nederland lijkt dat te hoog gegrepen, maar wereldwijd zou het volgens een studie van de FAO haalbaar zijn. Van deze doelstelling kan een belangrijke stimulans uitgaan voor het meenemen van wilde soorten in het werkprogramma agrobiodiversiteit en aan het stoppen van het verlies aan biodiversiteit in het algemeen. Nederland ondersteunt ook krachtig de European Plant Conservation Strategy van Planta Europa en de Raad van Europa, welke nauw gelieerd is met de mondiale strategie. Dit gebeurt onder meer door de financiële ondersteuning van het werk aan Important Plant Areas in MOE-landen (PIN-MATRA-programma).

Het secretariaat van de CBD heeft voor COP6 een document geproduceerd over de invloed van handelsliberalisatie in de landbouw op biodiversiteit. Daarin is de 'begeleidende biodiversiteit' wel volwaardig meegenomen. Op grond van een mandaat van COP6 zijn voor COP7 (februari 2004) twee aanvullende studies verricht. Nederland heeft bijgedragen aan de 'peer review' van een daarvan. Al deze documenten[21] zijn beschikbaar op de website van de CBD, www.biodiv.org.

[21] UNEP/CBD/COP/6/INF/2 en UNEP/CBD/COP/7/INF/14 resp. 15.

5.3 Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO/OECD)

5.3.1 "Environmental benefits from agriculture"

In de jaren '90 heeft Nederland financieel en inhoudelijk actief deelgenomen aan het werk voor *'environmental benefits from agriculture'* (via het zgn. Helsinki-seminar (1997) en daaropvolgende activiteiten) georganiseerd door de OESO. In 1998 werd hierop door de OESO-ministers het multifunctionaliteitsprincipe aanvaard, waarvoor later meer uitgewerkte (wel tamelijk restrictieve) richtsnoeren zijn uitgewerkt. Dit alles heeft sterk bijgedragen tot de ontwikkeling van de multifunctionaliteitgedachte in de EU. Deze vormt nu de kern van het zgn. Europese Landbouwmodel en vormt mede de achtergrond van het plattelandsontwikkelingsbeleid (Tweede Pijler van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid) en de EU-inzet in de WTO. Deze gedachte vindt overigens minder erkenning in de rest van de wereld (inclusief niet-Europese OESO-landen!), behalve in met name Japan en Zuid-Korea.

5.3.2 Joint Working Party on Agriculture and Environment (JWP)

Nederland neemt op permanente basis deel aan deze JWP van de OESO. Het werk van deze groep en de daaraan gerelateerde seminars/workshops blijft van belang voor zowel biodiversiteit als het 'bredere' milieu van landbouwgebieden. Een van de activiteiten van de JWP ligt op het gebied van landbouwmilieu-indicatoren, waarbij biodiversiteit en landschap zijn inbegrepen. Het in 2001 gepubliceerde overzicht van landbouwmilieu-indicatoren[22] is inmiddels verder ontwikkeld voor wat betreft genetische hulpbronnen en wilde flora & fauna. De uitkomsten van een seminar over dit onderwerp (Zürich, 2001) zijn vrijgegeven door de JWP van april 2002, zonder dat de JWP zich er volledig aan wilde verbinden. Inmiddels loopt op basis daarvan echter reeds een enquête onder OESO-lidstaten. Nederland heeft zijn bijdrage daaraan eind oktober 2003 ingeleverd. Daarin is, voorzover mogelijk, een overzicht gegeven van met name genetische bronnen en natuur- en landschapswaarden .

Op dit moment wordt gewerkt aan nieuwe indicatoren voor bodembiodiversiteit. Voor Nederland waren Alterra en het RIVM daarbij betrokken. Voorts onderzoekt de JWP onder meer de invloed van handelsliberalisatie op het milieu (inclusief biodiversiteit). Het werk van de JWP heeft een zekere vrijblijvendheid, maar is wel gezaghebbend. Hiervoor werd al gewezen op de doorwerking van de multifunctionaliteitsgedachte naar de EU.

5.4 World Conservation Union (IUCN)

Nederland is een belangrijke donor van de IUCN (zowel de mondiale organisatie als het Europese kantoor) en financiert diverse activiteiten van deze organisatie op het gebied van internationale (agro)biodiversiteit. Ook het door Nederland gesteunde (thans lopende) project inzake de ecosysteembenadering kan in dit verband worden genoemd.

De IUCN heeft onlangs het Ecoagriculture Partners Project gestart in samenwerking met de Future Harvest Foundation[23]. Dit is een officieel in de CSD[24] bekrachtigd partnerschap. Het project beoogt een integratie van onder meer biodiversiteit en productieverhoging in de landbouw.

[22] In: Environmental indicators for Agriculure, Volume 3: methods and results. OECD publicatie, 2001.
[23] Zie het verslag van de strategische workshop van februari 2003.
[24] Commission on Sustainable Development ofwel de VN-Commissie voor Duurzame Ontwikkeling.

In Midden- en Oost-Europa heeft het Europese regionale kantoor van de IUCN tal van natuurbeheerprojecten uitgevoerd, overwegend met Nederlandse financiële ondersteuning. Enkele daarvan waren gericht op de landbouw maar lokaal van aard. De grootschalige projecten op nationaal niveau om nationale ecologische netwerken te ontwerpen en te bevorderen (acht landen) zijn echter ook van belang geweest voor landbouwgebieden met bijzondere natuurwaarde. Eind jaren negentig zijn in het kader van een PIN-MATRA-project alle 10 kandidaat-EU-landen in Midden- en Oost-Europa ondersteund bij de invoering van EU-landbouwmilieuprogramma's[25]. In Polen werd het nationale team geleid door de IUCN-Polen.

[25] Westers consortium van Avalon Foundation (coordinatie), IEEP en Veenecology; per MOE-land daarnaast een nationaal team.; zie ook hoofdstuk 3.

6 Prioriteiten voor verdere activiteiten

6.1 Uitgangspunten voor mogelijke internationale activiteiten

Als uitgangspunt voor internationale activiteiten op het gebied van agrobiodiversiteit voor de lopende periode t/m 2006 geldt het Beleidsprogramma Biodiversiteit Internationaal (BBI). Voor alle BBI-onderdelen zijn door interdepartementale werkgroepjes overzichten (tabellen) gemaakt van doelen, subdoelen en activiteiten die uit het BBI (vnl. hoofdstuk 3.6) voortvloeien. Hierin zijn zowel lopende als nieuwe activiteiten opgenomen. De acties voor agrobiodiversiteit zijn uitgewerkt in het overzicht van het BBI-onderdeel Landbouwgebieden. De prioritaire acties van blz. 102-112 uit het BBI zijn hierin opgenomen en gerangschikt onder de doelen uit hoofdstuk 3.6. Het overzicht wordt in zijn geheel ingevoerd in de BBI-beleidsmonitor. Het omvat 12 doelen, 50 subdoelen en 80 acties. Van de laatste zijn er 11 prioritair.

6.1.1 Overzicht van BBI-activiteiten

In het onderstaande volgt een vereenvoudigde presentatie van de actietabel. De nummers corresponderen met de hoofddoelstellingen van de oorspronkelijke tabel. De doelen (op één na, uit de inleidende tekst) zijn overgenomen uit het onderdeel 'Programma' van hoofdstuk 3.6 (Landbouwgebieden) van het BBI. Daaronder worden in onderstaand overzicht 'subdoelen' en 'activiteiten' op gelijk niveau opgesomd, waarbij de gekozen aanduiding zoveel mogelijk bij de praktijk aansluit. De **officiële prioriteiten uit het BBI** (hoofdstuk 5.4) zijn ***vet en cursief*** weergegeven. De lopende of reeds uitgevoerde activiteiten die in bovengenoemde tabel staan konden hier niet alle worden vermeld. Wij hebben ons beperkt tot activiteiten waarvan het vermelden bijdraagt tot het in beeld brengen van wat er nog moet gebeuren.
Tenslotte volgt in 6.1.2 een toelichting op en analyse van dit overzicht.
In dit verband moet er op worden gewezen dat actiepunten inzake agrobiodiversiteit in principe alle drie aspecten, genoemd in hoofdstuk 1 ('Afbakening') kunnen betreffen. Dat betreft genetische bronnen, functionele biodiversiteit en begeleidende biodiversiteit (flora & fauna). In een aantal gevallen is echter expliciet gemaakt dat het een van de drie betreft.

6.1.1.1. Activiteiten op mondiale of Europese schaal of op verschillende schaalniveaus (BBI-prioritaire acties cursief-vet)

1. **Mondiale agendering van duurzame landbouw, gebaseerd op duurzaam gebruik van agrobiodiversiteit:**
    - Inbreng van agrobiodiversiteit in internationale fora (continu): mondiaal, Pan-Europees en EU. Op CBD-COP7 is dit gebeurd bij voortgangsrapportage agrobiodiversiteit. Vraagt continu inbrengen in Nederlandse instructies.
    - Stimulans voor duurzame landbouw en SARD in OS (Duurzame Daadkracht blz 17).
    - Nastreven duurzame landbouw in MOE: hiervoor bestaat geen specifiek Nederlands instrument; wel kan een inbreng worden geleverd in EU-25- en Pan-Europese beleidskaders.

- Milieutoets op PSO-landbouwprojecten (uit Actieplan MOE) mogelijkheden bezien in 2004.

2. **Aangepast beheer van landbouwsystemen:**
   - ***Inventarisatie van status en trends (agrobiodiversiteit): nationaal rapport 2004***): inbreng in RIVM-planning 2005 te overwegen; er is in 2003 wel door LNV naar de OESO gerapporteerd aan de hand van OESO-indicatoren. In elk geval (minimumoptie) maakt agrobiodiversiteit deel uit van de nationale rapportage aan de CBD.
   - *Onderzoek* naar/bevorderen van alternatieve productiemethoden: op vlak van functionele biodiversiteit werd reeds Nederlands onderzoek genoemd in paragraaf 2.2.; op het gebied van biologische landbouw is ook veel onderzoek verricht; onderzoek naar niet- (gecertificeerd)biologische systemen die echter grote betekenis voor natuurwaarden hebben, staat nog in de kinderschoenen; zie ook HNV-project van EMA/EEA in paragraaf 5
   - bijdrage review EEA-UNEP Joint Message on High Nature Value farmland: gebeurd; via EMA-focal point, februari 2004. Het rapport is uit: zie http://reports.eea.eu.int/report_2004_1/en.[26]
   - Toekomstige projecten in *MOE-landen*: afhankelijk van mogelijkheden bij PIN-MATRA-voortzetting na 2004; er is een *achterstand in de NIS en Balkan*. Zie verder onder punt **7** en **8** (landbouwmilieuprogramma's) en **9** (10 pilotgebieden in MOE).
   - Steun netwerk duurzame landbouw in MOE: gebeurt door VROM.
   - Projecten in *OS-landen* (BBI-OS-enveloppe): zie de punten **10-12**.

3. **Uitwerken definitie van goede landbouwpraktijk in mondiaal kader:**
   - ***Inventarisatie en analyse van plattelandsontwikkelingsprojecten met elementen van GLP;*** nog niet uitgevoerd.
   - ***Voorbeeldprojecten GLP in Latijns-Amerika, Azië, Afrika en MOE per 2004 (zie 6.1.1.2 en 6.1.1.3);*** nog niet uitgevoerd.
   - ***Op basis van deze projecten een uitgewerkt concept van GLP aanbieden aan CBD in 2005;*** nog niet uitgevoerd.
   - Bijdrage door Nederland aan EU-discussie GLP en cross-compliance (2003-2006): Nl inbreng in reguliere kaders, echter vnl. gebaseerd op Nederlands belang.

4. **In de WTO behartigen van belangen van biodiversiteit:**
   - Standpuntbepaling inzake handelsliberalisering en milieu in EU, WTO en OESO (continu); inbreng natuur- en milieubelang in instructies.
   - Inbreng multifunctionaliteit (BBI p. 78): in 2000 gedaan door Europese Cie. in eerste EU-inbreng in huidige WTO-ronde.
   - Inbreng in WTO (Green Box) via EU, voorwaarden voor 'groene diensten'/ landbouwmilieuprogramma's: inbreng NL wensen in overweging 2004.
   - CBD-studies over invloed handelsliberalisatie op biodiversiteit (1x COP6, 2x COP7): Nederlandse bijdrage aan 'peer review' (2003)[27].
   - Inbreng in liberaliseringsanalyses OECD-JWP: continu, via LNV-IZ/DP.
   - Capaciteitsopbouw in OS-landen (consumer concerns: milieu, dierenwelzijn, voedselveiligheid en –kwaliteit); via WSSD-Actieprogramma Duurzame Daadkracht. Werkveld DGIS en VROM.

5. **Ontwikkeling van indicatoren voor agrobiodiversiteit:**
   - Uitwerking in OESO (OECD)-kader van 'agri-biodiversity indicators': dit is in 2002-2003 vrijwel voltooid (aanvulling op overzicht 2001).[28]

[26] De kaart van HNV-gebieden daarin lijkt nogal incompleet, mede door de kaartschaal.
[27] Daarnaast: studie over de effecten in Nederland (EC-LNV-rapport 2003/226); Engelse samenvatting daarvan ingebracht in mondialiseringsconferentie (VROM) in Veldhoven (2003).

- Bijdrage aan EU-indicatoren door LNV inbreng EC-LNV en RIVM in reguliere kaders (EMA). Het betreft onder meer de EU-'core set of biodiversity indicators' en de High Nature Value (HNV) farmland indicator(s).
- ***OESO-criteria: Pilot-projecten voor criteria en indicatoren voor duurzaamheid in de landbouw; discussie duurzaamheid in 2005 af te ronden:*** Anno 2004 zou dit heroverwogen kunnen worden gezien voortgang OESO: actualiteit lijkt afgenomen.[29]
- ***Ontwikkeling indicatoren in CBD-kader:*** door inzet RIVM (2003) en verder reguliere inbreng via SBSTTA/COP. Op de COP7 (2004) is belangrijke vooruitgang geboekt.[30]

6. **Implementatie EU-biodiversiteitsactieplan voor de landbouw en Biodiversiteitsactieplan voor economische- en ontwikkelingssamenwerking:**
   - Bijdrage aan evaluatie en heroverweging via de reguliere kaders: LNV nam deel aan werkgroepen voor 'BAP-natuurlijke hulpbronnen' en voor het 'BAP-landbouw'(2003-2004). OS neemt deel aan de werkgroep voor ontwikkelingssamenwerking.het Review-proces is afgerond medio 2004. Doel is onder meer een versterkte bijdrage aan de 2010-doelstelling inzake biodiversiteit[31]. Tussenresultaat: 'Message from Malahide' (mei 2004). De Commissie bereidt nu het 'Delivery Plan 2010' voor.

7. **Bevorderen EU-landbouwmilieubeleid en Vogel- en Habitatrichtlijn:**
   - Integratie van agrobiodiversiteit in het GLB: bij hervorming (MTR) 1e pijler 2003 kritische steun voor cross-compliance; MTR resulteerde ook in belangrijke keuzemogelijkheden voor lidstaten. Het gebruiken daarvan is aan de lidstaten.
   - 2e pijler (plattelandsbeleid- inclusief landbouwmilieubeleid) 2004-2005: NL levert inbreng in EU-proces ter voorbereiding van nieuwe verordening, o.a. tegen de achtergrond van het Nederlandse drielagenmodel (Groene Diensten). Conferentie Salzburg (2003): start van het proces. Ontwerp-verordening uit in juli 2004. Onderhandelingen beginnen onder Nederlands voorzitterschap.
   - ***Integratie van agrobiodiversiteit in het GLB: Communicatieprogramma voor NL vertegenwoordigers:*** voor de 1e pijler is dit (communicatieprogramma) nu (2004*)* niet meer aan de orde, gezien de hervorming in 2003. Voor de 2e pijler lijkt het ook aan de late kant, gezien het stadium waarin wij ons nu bevinden.). Concentratie op de inhoud lijkt nu meer voor de hand te liggen.
   - Nederland bevordert toepassing Habitat- en Vogelrichtlijn: er lopen enige SENTER-pre-accessie-projecten in MOE-landen. Voorts: deelname van Nederland aan de tussentijdse evaluatie van het EU-biodiversiteitsactie-plan voor natuurlijke hulpbronnen en conferentie over 25 jaar Vogelrichtlijn eind 2004..

---

[28] Een overzicht van internationale afspraken en van indicatoren (hoofdstuk 5) m.b.t. duurzame ontwikkeling (met inbegrip van biodiversiteit) is te vinden in het EC-LNV-rapport 'Belofte maakt schuld', rapport nr. 241 (2003).

[29] Zie het in voetnoot 29 genoemde rapport.

[30] CoP7 heeft ingestemd met uitgangspunten voor het ontwikkelen van een kernset van indicatoren voor nationaal gebruik. Daarbij wordt aangegeven dat de keuze voor specifieke indicatoren de verantwoordelijkheid is van partijen. Er wordt echter wel benadrukt dat synergie en samenhang met de kernset van indicatoren voor mondiaal gebruik (i.r.t. 2010-doelstelling) wenselijk is. Nederland heeft op dit dossier de afgelopen jaren veel geïnvesteerd door beschikbaarstelling van experts aan het CBD-secretariaat, organisatie van workshops en pilotprojecten. De aanvaarding van gemeenschappelijke uitgangspunten voor het ontwerpen van indicatoren is dan ook een belangrijke mijlpaal. Ook bij de implementatie wil Nederland een belangrijke rol spelen. Ook in Europees verband is uitgesproken dat maximaal gebruik zal worden gemaakt van de CBD-uitgangspunten voor indicator-ontwikkeling, bijvoorbeeld door het EEA. Daarmee is de Nederlandse inzet gerealiseerd. Bron: delegatieverslag COP7.

[31] Afspraken in EU-, Pan-Europees, CBD- en WSSD-verband om de achteruitgang van biodiversiteit in 2010 te stoppen dan wel fors te verminderen.

8. **Ondersteuning kandidaat-EU-landen m.b.t. landbouwmilieuprogramma's:**
Er is reeds in de pre-BBI-periode een uitgebreide ondersteuning geboden in vnl. 1997-2000 (10 landen + later Kroatië); thans is aanvulling in de diepte of in nieuwe landen (Turkije, Balkan) potentieel aan de orde.
   - Intensivering van steun voor landbouwmilieuprogramma's: dat kan bijvoorbeeld via de MoU's en/of een conferentie voor betrokken landen; hierdoor zou de prioriteit hiervan gestimuleerd kunnen worden;
   - ***Intensivering van steun voor landbouwmilieuprogramma's: trainings- en communicatieprogramma voor MOE***: dit zou aanvullend moeten zijn op in 2000 voltooid programma; bijv. via EU-twinningen, of via PIN-MATRA- of MATRA-pre-accessie-projecten in nieuwe landen (Turkije, Balkan).
   - Capaciteitsopbouw in MOE: loopt in Roemenië (SENTER/EVD, 2003 gestart); voorts een breder SENTER/EVD-project inzake plattelandsontwikkeling in Letland. Verdere ondersteuning medeafhankelijk van vraag vanuit landen en van mogelijkheden in het MATRA-Pre-accessie Projecten Programma en van de verlenging van PIN-MATRA.
   - Pleidooi voor voldoende EU-middelen: dat kan alleen nog in EU-verband (uitbreiding 2004) en alleen binnen *bestaande* plattelandsbudgetten (i.v.m. nettopositiebeleid). Er zou bijv. op kunnen worden toegezien dat binnen de reeds toegewezen plattelandsbudgetten voldoende inzet wordt geleverd voor landbouwmilieuprogramma's.

9. Ondersteuning beleidsontwikkeling alternatieve productiemethoden/ stimuleringsmechanismen:
In *EU-verband*: zie punt 7; *in MOE*: zie punten 8-9; *in OS-landen*: zie 10-12;
   - ***Natuurherstel op verlaten landbouwgrond en militaire terreinen (MOE)***: ***Studie en analyse, leidend tot een strategie***: dit zou kunnen worden gefinancierd bij PIN-MATRA-verlenging. Voor 2004 is een seminar over 'land abandonment' gepland voor een tiental MOE-landen; de middelen zijn aangevraagd in het kader van het nieuwe pre-en post-accessieprogramma van SENTER/EVD. [32]In maart 2004 zijn ook aandachtspunten door het European Forum for Nature Conservation and Pastoralism geformuleerd. Deze zijn mede gebruikt voor genoemde projectontwikkeling (seminar).
   - Natuurherstel op verlaten landbouwgrond en militaire terreinen: zou ook kunnen opgenomen in bijvoorbeeld een conferentie over landbouwmilieuprogramma's als genoemd onder 8.
   - ***Bescherming van landbouwgebieden met hoge natuurwaarden; extra aandacht in (pan-)Europese samenwerking: in MOE minstens 10 pilotgebieden geselecteerd en ondersteund in 2005[33]:*** mogelijkheden bij verlenging PIN-MATRA of via MATRA-pre-accessie.
   - Ondersteuning in MOE van agrarisch natuurbeheer en traditionele begrazingssystemen: zie **8** (landbouwmilieuprogramma's);
   - Bescherming van landbouwgebieden met hoge natuurwaarden: eventuele bijdragen in PEBLDS-kader aan de follow-up van de conferenties van Parijs (2002) en Kiev (2003), bijvoorbeeld indien PIN-MATRA verlengd wordt.

10. **Integratie van CBD-WP- elementen in plattelandsontwikkeling in OS-landen:**
   - Armoedebestrijdingstrategieën mede gebaseerd op CBD-agrobiodiversiteit-WP (ABD-WP): werkveld DGIS;
   - Stimuleren CBD-ABD-WP via plattelandsontwikkeling: werkveld DGIS; bilaterale ondersteuning via posten/HMA's;
   - Als vorige: eventueel via BBI-OS-enveloppe;
   - Ontwikkeling criteria ABD per land: werkveld DGIS;

[32] Projectvoorstel, ontwikkeld door ECLNV en DLG
[33] Bezien zou kunnen worden of de pilot-benadering nog actueel is. In het trainingsprogramma voor 10 landen 1998-2000 (o.l.v. Avalon, IEEP en Veenecology) zijn reeds pilots gekozen naast nationale benaderingen. Verdere steun in deze landen kan ook geconcentreerd worden op de onder 8 genoemde acties. In nieuwe landen (Balkan, Turkije) zou het meer voor de hand kunnen liggen een nationale benadering te combineren met een of meer pilots per land.

- Versterking nationale uitwerking CBD via FAO: werkveld DGIS.

11. **Stimulering participatie OS-landen in CGIAR-programma's:**
    - Stimulering participatie OS-landen in CGIAR-programma's: werkveld DGIS.

12. **In OS-landen rekening houden met agrobiodiversiteit (ABD) in plattelandsontwikkelingsprogramma's:**
    - Tegengaan bodemdegradatie: via Drylands-werkprogramma CCD/CBD; werkveld DGIS;
    - Bevorderen traditionele productiesystemen met betekenis voor ABD/natuurwaarden: mogelijkheden via BBI-OS-enveloppe en HIVOS/NOVIB-Biodiversiteitsfonds. Werkveld resp. LNV –DGIS en DGIS;
    - Natuurherstel op verlaten, gedegradeerde landbouwgronden: NL inbreng via EU en wereldbank: werkveld DGIS;
    - Binnen bestaand en nieuwe IPM- en LEISA- programma's componenten inbouwen m.b.t. capaciteitsversterking (lokaal), natuurherstel verlaten gronden en verhoging natuurwaarden in halfnatuurlijke gebieden: werkveld DGIS;
    - Duurzame productieverhoging op vruchtbare gronden en (daarmee) ruimte laten voor versterking van halfnatuurlijke en natuurlijke gebieden binnen het landbouwareaal (uit zowel NMP4 als BBI): integratie van ABD in reguliere programma's voor landbouw, voedselzekerheid en rurale ontwikkeling: werkveld DGIS;
    - ***Ondersteunen capaciteitsopbouw in OS-partnerlanden op het gebied van beleidsontwikkeling voor platteland en landbouw: Training en communicatieprogramma ter bevordering van aandacht voor ABD in partnerlanden:*** werkveld DGIS;
    - Ondersteunen capaciteitsopbouw in OS-partnerlanden op het gebied van beleidsontwikkeling voor platteland en landbouw: *voorts via* HIVOS/NOVIB-Biodiversiteitsfonds, CILLS-programma en FNPP: werkveld DGIS.

6.1.2 Toelichting op de BBI-activiteiten van 6.1.1

Beleidsvorming op mondiaal en lagere schaalniveaus
Acties op mondiaal niveau hebben veelal betrekking op de besluitvorming in internationale fora, waaronder CBD en FAO. Daarnaast kan het mondiale doel worden gesteund door inbreng in fora op andere schaalniveaus, zoals EU, 'Environment for Europe'/PEBLDS en in de samenwerking met regio's zoals MOE en OS-landen. Het ligt voor de hand dat Nederland in al deze fora tenminste een vinger aan de pols houdt en zijn reguliere inbreng levert. Ondersteuning van ontwikkelingslanden op projectniveau kan eveneens bijdragen aan doelen op mondiaal niveau, bijv. in het kader van het werkprogramma agrobiodiversiteit van de CBD. Zo kunnen projecten op het vlak van elementen van het CBD-werkprogramma die tot nu toe zijn blijven liggen ook een impuls aan het CBD-proces geven. Daarmee wordt dan tevens de 'uitstraling' van zo'n initiatief weer gesteund, waardoor het voordeel wederzijds is. Een dergelijke mogelijkheid wordt momenteel onderzocht in het kader van de BBI-OS-enveloppe. In CBD-kader is vooral het onderdeel 'begeleidende biodiversiteit', ofwel natuurwaarden van landbouwgronden, blijven liggen. Het onderwerp zou kunnen worden opgepakt hetzij via initiatieven die zich hier speciaal op richten, hetzij via initiatieven met de volle bandbreedte van agrobiodiversiteit (de drie aspecten uit hoofdstuk 1, 'Afbakening') als inzet.

Activiteiten ter ondersteuning van ontwikkelingslanden
Ondersteuning van ontwikkelingslanden vindt reeds op vele manieren plaats via de bilaterale OS-programma's, uitgevoerd door de posten. Naar verwachting zal in de toekomst een aantal van de in het BBI genoemde onderwerpen sterker gestimuleerd worden in de bilaterale samenwerking. Het bovenstaande overzicht toont echter ook enkele specifieke punten die (nog) niet voldoende in het reguliere programma gedekt worden: voorbeeldprojecten GLP in Latijns-Amerika, Azië, Afrika per 2004 t.b.v.

uitwerking concept GLP voor de CBD[34] , capaciteitsopbouw in relatie tot agrobiodiversiteit (ook in beleidsvorming); pilot-projecten voor de ontwikkeling van criteria en indicatoren voor duurzaamheid in de landbouw[35]; bevorderen traditionele productiesystemen met betekenis voor natuurwaarden/agrobiodiversiteit[36]; natuurherstel op verlaten, gedegradeerde landbouwgronden; versterking van (half-) natuurlijke gebieden in het landbouwareaal, zulks in samenhang met duurzame productieverhoging op vruchtbare gronden[37]. Deze punten lenen zich deels voor ondersteuning vanuit de Nederlandse zgn. BBI-enveloppe. Het verdient aanbeveling om in concrete projecten zoveel mogelijk van deze punten te combineren en aan te sluiten op bestaande uitvoeringskaders. Overigens is genoemde BBI-enveloppe dermate beperkt van omvang, dat het leeuwendeel van de ondersteuning naar verwachting uit de reguliere OS-middelen zal moeten komen. DGIS werkt momenteel aan een verdere operationalisering van hetgeen in het BBI staat met betrekking tot agrobiodiversiteit.

Op Pan-Europees en EU-niveau
Acties op Pan-Europees niveau hebben vooral betrekking op de follow-up van de conferentie van Parijs inzake landbouw en biodiversiteit (2002) en van de resolutie inzake biodiversiteit van de pan-Europese milieuministersconferentie in Kiev ('Environment for Europe') van mei 2003[38].

Acties op EU-niveau hebben betrekking op de Nederlandse inbreng bij reguliere besluitvorming inzake het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid en het daaronder ressorterende plattelandsbeleid (Tweede Pijler van het GLB). De integratie van milieu en agrobiodiversiteit in het GLB is een van de prioriteiten in het BBI. Daarbij is het de uitdaging een zodanige inbreng te leveren, dat niet alleen met Nederlandse maar zo mogelijk ook met Europese biodiversiteitsbelangen rekening wordt gehouden. Nog afgezien van de uiteraard van belang zijnde biodiversiteit van de huidige EU, heeft dit vanaf 2004 ook betrekking op een achttal MOE-landen, die wij de afgelopen ca. tien jaar bilateraal op het gebied van de biodiversiteit hebben ondersteund. Onze EU-inbreng is wel gebonden aan de beperkingen van het Nederlandse nettobetalersbeleid, wat het pleiten voor extra financiële middelen vrijwel uitsluit. Niettemin blijven dan toch nog genoeg keuzen over waarbij het biodiversiteitsbelang kan worden meegewogen. Dit speelde bij de recente Mid Term Review bijvoorbeeld op het gebied van cross-compliance, modulatie en gedeeltelijke ontkoppeling van steun en productiewijze.

Momenteel is de MTR-hervorming van het GLB achter de rug en staat het jaar 2004 in het teken van de implementatie. Essentieel is nu een zodanige invulling van de nationaal te maken keuzen, dat deze zo dienstig mogelijk zijn aan het behoud en duurzaam gebruik van biodiversiteit. Via de MoU's en de Landbouwraden zou Nederland daarbij een bescheiden ondersteuning kunnen bieden, gericht op een biodiversiteitsvriendelijke invulling.

Eind 2003 is de EU-25-conferentie van Salzburg gehouden. Dit was het startsein voor de hervorming van de zgn. Tweede Pijler van het GLB, plattelandsontwikkeling. Hoewel dit maar ca 10% van de GLB-middelen omvat (aangevuld met cofinanciering van de lidstaten), omvat het zeer specifieke maatregelen voor milieu en biodiversiteit, zoals landbouwmilieuprogramma's, bosbeheer en bebossing en milieu-investeringen. Het is daarom belangrijk hier in 2004-2005 veel aandacht aan te schenken. Nederland zou daarbij kunnen overwegen het bredere Europese biodiversiteitsbelang mee te

[34] Nagegaan moet worden in hoeverre dit nog actueel is in CBD-verband.
[35] Ook hiervan moet de actualiteit worden nagegaan tegen de achtergrond van de inmiddels geboekte vooruitgang in OESO-kader.
[36] Momenteel loopt discussie over mogelijke aansluiting bij een wereldwijd FAO-project inzake traditionele systemen; traditionele systemen zijn enerzijds zeer belangrijk voor biodiversiteit en anderzijds zeer bedreigd. In Europa behoren de onder 5 genoemde HNV-gebieden daar ook toe.
[37] Inmiddels heeft dit onderwerp wel volop aandacht gekregen in het kader van een DGIS-activiteit in het kader van de Transitie Biodiversiteit.
[38] In beide gevallen heeft Nederland zich actief ingezet.

wegen, zowel tegen de algemene achtergrond van het BBI (zie punt 7 hiervoor: versterken EU-landbouwmilieubeleid) alsook het feit dat de jarenlang ondersteunde MOE-landen nu deel uitmaken van de EU.

Acties ter ondersteuning van MOE-landen
Prioriteiten ter verdere ondersteuning van MOE-landen hebben onder meer betrekking op versterking en kwaliteitsverbetering van landbouwmilieuprogramma's, natuurherstel op verlaten landbouwgrond en specifieke bescherming van landbouwgebieden met hoge natuurwaarden (kan met vorige acties samengaan). Bij dit laatste is ook "extra aandacht in de (pan-) Europese samenwerking vermeld. In dit verband moet vermeld worden dat op zijn minst een start is gemaakt in de acht MOE-landen die in 2004 zijn toegetreden, evenals in Roemenië en Bulgarije. Hier is de invoering van EU-landbouwmilieuprogramma's ondersteund, is training verzorgd m.b.t. de milieutoets van plattelandsontwikkelingsprogramma's en zijn in de meeste landen inventarisaties van waardevolle gebieden ondersteund. Toch kan nader aandacht worden besteed aan daadwerkelijke invoering en de prioriteit die daarbij aan biodiversiteit wordt gegeven., aan specifieke implementatieproblemen (bv. via DLG-twinningen) en aan het probleem van verlaten landbouwgronden. Ook kan nu steun geboden worden aan landen die in de toekomst zouden kunnen toetreden, zoals Balkanlanden en Turkije.

Wat betreft de algemene ondersteuning voor gebieden met hoge natuurwaarden (zonder specificatie van instrumentarium) moet geconstateerd worden dat in de voormalige Sovjet-Unie (NIS) nog een grote achterstand is in te halen. Een structurele ondersteuning van de NIS-landen, zoals eerder in de kandidaat-EU-landen, om op nationaal niveau beleid te ontwikkelen en toe te passen, moet hier nog geheel van de grond komen. Wil deze ambitie gehaald worden, dan zal daarvoor een vervolg op het in 2004 aflopende PIN-MATRA-programma nodig zijn. In dit verband moet ook aandacht worden geschonken aan de positie van de MOE-landen welke tot de OS-partnerlanden behoren maar waar vooralsnog geen biodiversiteitsprojecten worden ondersteund.

7 Belangrijke informatiebronnen over agrobiodiversiteit

- CBD-werkprogramma Agrobiodiversiteit: www.biodiv.org/programmes/areas/agro
- McNeely & Scherr, 2002. Ecoagriculture: Strategies to Feed the World and Save Biodiversity. Island Press.
- Stukken van het pre-SBSTTA-symposium over agrobiodiversiteit (CBD, 2001): www.biodiv.org/programmes/areas/agro/news.asp#
- CBD-COP6 en COP7--documenten over de invloed van handelsliberalisatie in de landbouw op biodiversiteit (2002, 2004): op www.biodiv.org onder COP6- resp. COP-7 documenten:UNEP/CBD/COP/6/INF/2 en UNEP/CBD/COP/7/INF/14 resp. 15.
- FAO-project voor inventarisatie van traditionele landbouwsystemen: www.FAO.org/landandwater/giahs
- EU- Biodiversiteitsactieplan voor de landbouw (EU Biodiversity Action Plan for Agriculture: http://biodiversity-chm.eea.eu.int/convention/cbd_ec/strategy/agri/ENV-2000-681-NL-02-02-AGRI.pdf